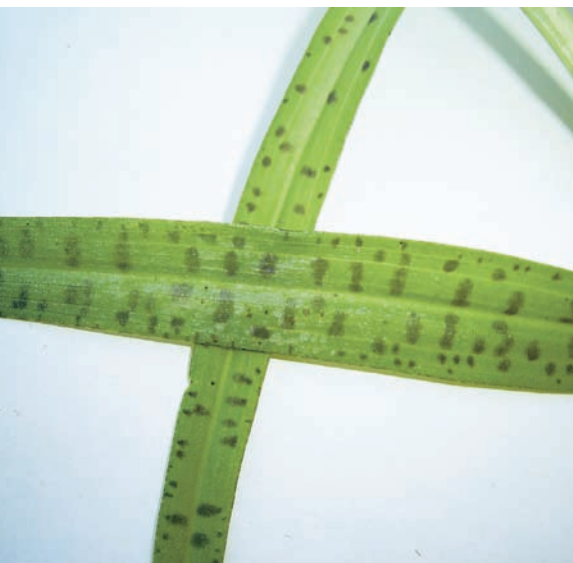

Baltnycklar i Norrbotten

Vem kunde tro att baltnycklar skulle hittas i Norrbotten? Lennart Stenberg var med när det hände.

TEXT OCH FOTO: LENNART STENBERG

Mellan åren 1989 och 2002 inventerades landskapet Norrbottens kärlväxtflora över-siktligt. De flesta av de 1354 rutorna besöktes under 1–2 dagar. Kunskaper och erfarenheter har ökat efter hand vilket medfört att kvalitetsskillnaderna blivit stora mellan rutor som inventerades i början och i slutet av projektet. För att erhålla klarare och mera jämförbara bilder av kärlväxternas förekomst i landskapet utförs under några kommande år kompletteringar och insamlingar av såväl vanliga, missade arter, som kritiska grupper, till exempel maskrosor *Taraxacum*, hökfibblor *Hieracium* och viden *Salix*

Herbariebelägg av baltnycklar från Norrbotten 2004. Notera de långsmala bladen och den tydligt treflikiga läppen.

Dactylorhiza majalis ssp. *baltica*.

Baltnycklar förekommer framför allt i de baltiska staterna, men även i angränsande delar av Ryssland, Vitryssland och Polen.

Dactylorhiza majalis ssp. *baltica* is mainly found in the Baltic states, but also in adjacent parts of Russia, Belorussia, Poland and rarely in Germany and Denmark. The new Swedish find is indicated with a star.

(Stenberg 2003). År 2004 undersöktes sålunda de sydligaste delarna, med inventeringsläger förlagda i Långträsk och Norrfjärden.

Den 26 juli besökte Claes Hammarsjö rutan 24L 0d Skuthamn, belägen 11 km sydost om Piteå kyrka. I rutans sydöstra del, vid infarten till motorstadion, cirka 2 km nordväst om Haraholmens hamn, fick han ögonen på ett femtiotal ståtligt blommande kåltistlar *Cirsium oleraceum*. På växtplatsen har markytan skalats av och där har man under några tidigare år haft en liten tillfällig anläggning för tillverkning av ”jord”, bestående av sand, rötslam, torv och barkavfall. Det senare härrör utan tvivel från den massavedsimport som under de senaste decennierna pågått från Baltikum och västra

Ryssland. Följande växter noterades vid första besöket: sprödarv *Myosoton aquaticum*, sandvita *Berteroa incana*, hamnsenap *Sisymbrium altissimum*, blåhallon *Rubus caesius*, skogsbjörnbär *R. nessensis*, gullusern *Medicago sativa* ssp. *falcata*, skogsvicker *Vicia sylvatica*, backvial *Lathyrus sylvestris*, nattljus × smalt nattljus *Oenothera biennis* × *perangusta*, åkervinda *Convolvulus arvensis*, finnklint *Centaurea phrygia* ssp. *phrygia* och grusstarr *Carex hirta*. Samtliga dessa arter ses mycket sällan i Norrbotten, nästan enbart vid utfyllnaderna nära Haraholmens hamn och i anslutning till pappersbruket i Karlsborg, platser där stora kvantiteter importerad massaved hanteras (Zethraeus 2002).

Ett par dagar senare, den 29 juli, gjorde några av oss en gemensam exkursion till lokalen för att se om vi kunde finna ytterligare arter. Förutom lundskäfting *Brachypodium sylvaticum*, som vi noterade som ny för landskapet, påträffades ett par blommande exemplar av baltnycklar *Dactylorhiza majalis* ssp. *baltica*. Växtplatsen var starkt beskuggad, dominerad av tät och frodig mjölke *Epilobium angustifolium*, och avvek alltså starkt från ordinära växtplatser för handnycklar. Baltnycklarna var nu i slutet av juli i full blom, vilket är klart senare än våra inhemska arter av släktet. Dessa omständigheter samt växtens utseende medförde att vi strax insåg växtens identitet. Kontroll av text och bild i Den nya nordiska floran (Mossberg & Stenberg 2003) stödde den preliminära bestämningen.

Baltnycklarna från Norrbotten är cirka 50 cm höga och har 5–8 långa, smalt lansettlika, upprätta, tämligen ljusgröna blad med bruna prickar. Särskilt de övre bladen är påtagligt långa och smala. Bladens prickar är ofta orienterade i tvär- eller längsgående band. Blomaxet, som är cylindriskt till formen, är ganska långt och blommornas nedre stödblad är längre än de blekrosa blommorna. Underläppen är tydligt treflikig och har kraftiga mörkröda teckningar. Bestämningen har bekräftats av professor Henrik Ærenlund Pedersen vid Botanisk Museum, Köpenhamns universitet, och av Sven Hansson, Täby, som har rika erfarenheter av växten från Baltikum. Sven har vänligen kontrollerat bilder

och det beläggsexemplar som förvaras i Naturhistoriska Riksmuseets herbarium.

Något säkert fynd av baltnycklar har inte tidigare publicerats från Sverige. I övriga Norden förekommer den bofast på en plats på östra Själland, där den upptäcktes 1996 (Pedersen & Faurholdt 1997). Vidare har den tillfälligt påträffats på två platser i Finland (Hämet-Ahti m.fl. 1998), dels på Hitis i Varsinais-Suomi, dels i Kangasjärvi i Hyrynsalmi i Kainuu. Förra lokalen utgjordes av en betongbunker belägen på en skärgårdsö, den senare lokalen var rysk krigslägerplats. Här påträffades växten 1952. Baltnycklar är främst känd från Estland, där den mest förekommer i de södra delarna samt på Saaremaa. Vidare finns den i Lettland, Litauen, Kaliningrad, norra Polen och i norra Tyskland. Österut förekommer den från norra Vitryssland, nordvästra delarna av Ryssland, särskilt västra, centrala och södra S:t Petersburg, hela Pskov och i Novgorod. Det finns även osäkra uppgifter från platser längre österut ända till västligaste Sibirien. Växten är överallt ganska sällsynt, i regel skyddad och ingår vanligen i lokala rödlistor. Från nordvästra Ryssland anges den ibland uppträda i nya, störda miljöer, någon gång rikligt (Tzvelev 2000).

Troligen beror baltnycklarnas oväntade förekomst i södra Norrbotten på att frön följt med vid import och hantering av timmer. Lokalens beskaffenhet medför säkerligen att den inte blir kvar någon längre tid.

- Stort tack till Thomas Karlsson för synpunkter på manuskriptet och till Andrea Klintbjer som gjorde kartan. Uppgifter från Baltikum och Ryssland har erhållits från Alexander Sennikov, vid herbariet i S:t Petersburg. Omständigheter kring de finska fynden har kommit från Juhani Räsänen, Joensuu, och Jouku Siipari, Tammerfors.

Citerad litteratur

- Hämet-Ahti, L., Suominen, J., Ulvinen & Uotila, T. 1998. Retkeilykasvio. – Luonnontieteellinen keskusmuseo, Kasvimuseo, Helsinki.
- Mossberg, B. & Stenberg, L. 2003. Den nya nordiska floran. – Wahlström & Widstrand, Stockholm.

- Pedersen, H. Æ. & Faurholdt, N. 1997. Baltisk Gøgeurt (*Dactylorhiza majalis* ssp. *baltica*) – første sikre fund i Danmark. – Flora og Fauna 103: 95–105.
- Stenberg, L. 2003. Kompletteringar på 26M Överkalix. – Nordrutan 8: 48–55.
- Tzvelev, N. N. 2000. Manual of vascular plants of North-West Russia. – St. Petersburg State Chemical-Pharmaceutical Academy Press, St. Petersburg.
- Zethraeus, U. 2002. Stubb- och vegetationstippen på Sör-Haraholmen. – Nordrutan 7: 3–10.

ABSTRACT

Stenberg, L. 2005. Baltnycklar i Norrbotten. [*Dactylorhiza majalis* ssp. *baltica* found in Sweden.] – Svensk Bot. Tidskr. 99: 67–69. Uppsala. ISSN 0039-646X.

Dactylorhiza majalis ssp. *baltica* was found for the first time in Sweden in 2004. The locality is situated near Piteå in south Norrbotten, north-east Sweden. A few plants were growing in the shadow of a dense stand of *Epilobium angustifolium*, in a disturbed area where imported timber from the Baltic States and western Russia has been handled. The orchid was in full flower in the last days of July, which is typical for this taxon.

Lennart Stenberg har lett inventeringen av floran i Norrbotten sedan 1988 och arbetar för tillfället i nordiska herbariet på Riksmuseet i Stockholm. Lennart har skrivit bl.a. Den nya nordiska floran och Vårfloran.

Adress: Naturhistoriska Riksmuseet, Fanerogambotanik, Box 50007, 104 05 Stockholm
E-post: lennart.stenberg@nrm.se